

ne, ni odvisno le od zanimanja raziskovalcev, ampak tudi od dobe, ki jo živimo; politična zgodovina si v teh prelomnih obdobjih nesporno pridobiva spet osrednje mesto in vlogo, kar se bo odrazilo tudi v prihodnjih raziskovalnih načrtih. Zato je Žerjavičeva knjiga toliko pomembnejša, ker nas bo spominjala na naš dolg stroki in družbi, hkrati pa nam bo tudi nudila zanesljivo okvirno napotitev.

Damijan Guštin

D a r k o B e k i ć: *Jugoslavija u hladnom ratu*, Globus, Zagreb 1988, 764 str.

Iz Globusove »Plave biblioteke« prihaja še eno pomembno historiografsko delo. Gre za delo zagrebškega zgodovinarja dr. Darka Bekića »Jugoslavija u hladnom ratu« s podnaslovom »Odnosi s velikim silama 1949–1955«. Že naslov in podnaslov dovolj zgovorno pričata o temi naloge – o jugoslovanskih zunanjepolitičnih odnosih v času hladne vojne, neposredno po izbruhu informbirojevskega spora med Jugoslavijo in Sovjetsko zvezo ter državami ljudske demokracije. Kljub izjemni obsežnosti knjige je potrebno reči, da se le-ta tekoče in hitro bere, k čemur pomaga Bekićev zanimivi stil pisanja. Poleg uvodnega poglavja ima delo še sedem poglavij, ki vsako opisuje razdobje enega leta, znotraj posameznih poglavij pa so opisani odnosi v prvi in drugi polovici leta, ločeno za Sovjetsko zvezo in ostale socialistične države ter ZDA in zahodnoevropske države na drugi strani, tako da ima knjiga pravzaprav 27 »podpoglavij«.

Večino arhivskega gradiva je avtor zbral v zahodnih arhivih in le manjši del v jugoslovanskih arhivih, medtem ko je del jugoslovanskega arhivskega gradiva še vedno zaprt, sovjetski arhivski viri pa so bili avtorju nedostopni. Zato so dosti bolj opisani odnosi Jugoslavije z zahodnimi državami, odnosi Jugoslavije s socialističnimi državami pa so opisani na osnovi subjektivnih virov ali spominske literature in so zaradi tega včasih ocene teh odnosov bolj ugibanja, kar priznava tudi avtor. Kljub temu ocene verjetno niso daleč od resnice in jih bodo v bodoče dostopni arhivski viri v veliki meri potrdili.

V uvodnem poglavju – »Uvod u hladni rat« – Bekić pojasnjuje situacijo na mednarodni politični sceni na pragu leta 1949, ko je Jugoslavija naenkrat postala popolnoma izolirana. V takšni situaciji se je spremenil odnos ZDA do Jugoslavije, ki je opisan v poglavju o letu 1949: »Održati Tita na površini«. Ta politika ni imela namena pomagati ekonomskemu razvoju Jugoslavije in krepiti njeno notranjepolitično strukturo, temveč je le hotela s finančno pomočjo krepiti jugoslovansko »herezijo« v vzhodnem svetu. Jugoslovanska pozicija na mednarodni politični sceni se je okrepila, zato pa je skorajda istočasno Jugoslavija naredila eno najtežjih napak v notranjem razvoju z odločitvijo o kolektivizaciji na vasi. Novonastali mednarodni položaj je skušala Sovjetska zveza rešiti z nasilnim rušenjem Titove garniture v Jugoslaviji, zato je naredila načrt, ki ga je Bekić po novem sovjetskem zunanjem ministru poimenoval »Plan Višinski«. Predvideval je ekonomsko izčrpavanje Jugoslavije, vojno – subverzivne akcije na njenih mejah ter spodbujanje notranjih neredov in nasilja v državi, vse skupaj pa je

spremljala propagandna vojna prek informacijskih sredstev vzhodnih socialističnih držav in jugoslovanske politične »antititovske« zveze na vzhodu, ki jo je financiral Informbiro. Izgoni jugoslovanskih ambasadorjev, prekinitev pogodb o prijateljstvu ter vse več incidentov na jugoslovanskih mejah, ki so večali možnost neposrednega vojaškega napada na Jugoslavijo, so pričali, da pomiritev Jugoslavije z vzhodnim svetom ni mogoča. Po drugi strani pa je bila Jugoslavija na zahodu deležna vse večjih simpatij in vse večje pomoči, ki pa je bila zaradi javnega mnenja še v tajnosti. Konec leta 1949 je bila Jugoslavija problem številka ena tako za Sovjetsko zvezo kot za ZDA, saj je politika ZDA že presejala nivo politike »keeping Tito afloat«, o čemer so dale jasno vedeti tudi izjave ameriških in britanskih diplomatov, da bi lahko imel napad na Jugoslavijo resne posledice.

Leto 1950 je Bekić poimenoval »Zaoštravanje sovjetskog pritiska«, saj sta se pritisk na jugoslovanskih vzhodnih mejah in propagandna vojna proti Jugoslaviji krepila, vendar je bila neposredna vojna nevarnost sredi leta zmanjšana, saj se je z začetkom korejske vojne pozornost sveta in s tem tudi Sovjetske zveze obrnila daleč proč od Jugoslavije. Odnosi z zahodom so se kljub posameznim nesporazumom stalno izboljševali, saj je Jugoslavija dobila vse več kreditov, izboljšala odnose z Grčijo, Avstrijo in Italijo, koncem leta pa so se že začeli pogovori s tripartitno vojaško komisijo (ZDA, Velika Britanija, Francija) o vojni pomoči Jugoslaviji. Te dogodke so spremljale spremembe na notranjepolitični sceni (delavski sveti, ukinitve privilegiranih trgovin), ki pa niso bile zgolj posledica spremenjenih zunanjepolitičnih odnosov, pač pa tudi posledica suše in prisilne kolektivizacije, ki sta v državi povzročili lakoto ter spopade med kmeti in oblastjo. Edino čemur se jugoslovanski politični vrh še ni bil pripravljen odpovedati, je bil neustrezen načrt petletnega razvoja, saj so svetovne banke dodelitev kreditov deloma pogojevale s prestrukturiranjem jugoslovanskega gospodarstva, da bi le-ta bil sposoben odplačevati dolgove. Do konca leta 1950 se je izoblikovala tudi nova jugoslovanska zunanjepolitična usmeritev, ki je za izhodišče vzela predpostavko, da kapitalizem in socializem nista dva nasprotna bloka, ki ne bi mogla obstajati eden ob drugem (op.p. – vsa dotedanja zunanja politika socialističnih držav je govorila o dveh antagonističnih blokih, ki se bosta prej ali slej spopadla), obsojala je kakršnokoli agresijo (op.p. – torej tudi socialistične države) ter poudarjala večanje vloge OZN kot garanta miru.

Poglavje »Izostala vojna intervencija« govori o letu 1951, ko je bila v prvi polovici leta vojna že na vidiku, vendar zaprtost sovjetskih arhivov ne dopušča dokončne sodbe, ali je bil napad res predviden in tik pred zdajci odpovedan ali ne. Število incidentov na jugoslovanskih vzhodnih mejah je pomladi in poleti doseglo rekordne številke, zato je bila Jugoslavija deležna večje vojaške pomoči zahoda, pri čemer pa so obstajali zadržki tudi pri ameriških evropskih zaveznikih (Italija, Benelux), ker so se bali, da bodo sami zaradi tega dobili manj. V ZDA pa je diplomacija pripravljala javno mnenje na šok, ki ga bo izzvala, ko bo prvič obvestila javnost, da oborožuje neko komunistično državo. ZDA pa so istočasno že premišljevale o čim bližji navezavi Jugoslavije na strateški načrt obrambe Evrope. V drugi polovici leta, ko se je možnost napada na Jugoslavijo zmanjšala, je Jugoslavija dobila priložnost reševanja vprašanj na zahodnih

mejah, t.j. tržaškega vprašanja. Notranja liberalizacija pa je bilo le malenkostno koke-tiranje z zahodom in odgovor na vse večjo lakoto v državi, ne pa težnja po resničnem približevanju zahodnemu modelu demokracije. Jugoslovanska diplomacija se je začela zavedati, da je bila zahodne pomoči deležna zaradi svojega strateškega pomena in da bo pomoč s prenehanjem vojne nevarnosti zmanjšana. Zato se je začela jugoslovanska zunanja politika močnejše navezovati na porajajoča se protikolonialna gibanja, kar pa je naletelo na neugoden odmev na zahodu, predvsem pri kolonialnih velesilah Veliki Britaniji in Franciji.

Jugoslovanske ocene političnih dogajanj v svetu so bile vse bolj samostojne, na kar so še dodatno vplivale spremembe v sovjetski zunanji politiki, ki so pojasnjene v poglavju »Stalinov poskus normalizacije?«, ki opisuje dogodke leta 1952. Sovjetska zveza je namreč v začetku leta ponudila Jugoslaviji roko sprave, ki pa je Jugoslavija ni sprejela, ker je njena zunanja politika že bazirala na drugačnih temeljih kot leta 1948 in je bila njena pozornost usmerjena drugam. V prvi vrsti v razrešitev tržaške krize, saj so hotele tri zahodne sile prepustiti vojaško oblast v coni A Svobodnega tržaškega ozemlja (STO) Italiji, čemur pa se je Jugoslavija uprla, češ da to nasprotuje sklepom mirovne konference, a je sama – v nasprotju s temi sklepi – začela cono B praktično vključevati v Jugoslavijo. To je seveda vplivalo na slabšanje odnosov z Italijo in Vatikanom, ki se je tudi vključil v igro, rezultiralo pa je v prekinitvi diplomatskih odnosov z Vatikanom 17. decembra 1952. Na streznitev jugoslovanske zunanje politike je vplivalo tudi dejstvo, da od zahoda pomoči ni več dobila gratis, temveč se je vse bolj zadolževala, pa tudi pogovori med Jugoslavijo in tripartitno vojaško komisijo niso krenili z mrtve točke. Jugoslavija pa je uspela hitro navezati stike z Grčijo in Turčijo, tako da je bil podpis Balkanskega pakta le še vprašanje časa. Prek Balkanskega pakta je poskušal zahod rešiti vprašanje strateške vloge Jugoslavije v morebitni vojni, saj Jugoslavija ni hotela biti neposredno podrejena poveljstvu NATO za Evropo.

Na svetovne dogodke in s tem tudi jugoslovansko zunanjo politiko v letu 1953, opisanih v poglavju »Uspostavljanje ekvidistance«, je vplivala Stalinova smrt 6. marca 1953, ki je povzročila boje za oblast v Kremlju in s tem zmanjšala vlogo ZSSR na mednarodnem prizorišču. Zahodni diplomaciji je bilo že jasno, da Jugoslavija kljub tesnejšemu navezovanju na ZSSR ne bo šla nazaj v sovjetski tabor. Pri normalizaciji stikov s Sovjetsko zvezo je Jugoslavija prepustila prvi korak Sovjetom in ga pogojevala s priznanjem krivde za spor leta 1948. Ker tega ni bilo moč pričakovati kmalu, je jugoslovanski politični vrh raje razreševal razmere znotraj države (ukinitve kolektivizacije; amnestija), v odnosih na Balkanu in na zahodnih mejah. Odnosi na Balkanu so bili februarja 1953 s podpisom Balkanskega pakta v Atenah urejeni, situacija na meji z Italijo pa se je zapletala. Po političnih metodah rešitve vprašanja so posegle zahodne sile, Italija in Jugoslavija šele po tem, ko sta obe državi nakopičili vojsko na mejah in ko so se zahodne sile prepričale, da politika popuščenja eni ali drugi strani ne daje us-treznih rezultatov. Konec oktobra so se nato začeli v Londonu dogovori o mirni rešit-vi tržaškega vprašanja.

Konec leta 1953 je za Jugoslavijo pomemben še zaradi objav člankov Milovana Đilasa, ki so povzročili spor med njim in ostalim političnim vrhom. S padcem Đilasa ja-

nuarja 1954 se začne poglavje »Dileme 'miroljubive koegzistencije'«. Jugoslovanska zunanjepolitična situacija je bila vse ugodnejša: stiki z zahodom so potekali po usklajenih tirnicah, odnos z ZSSR se je izboljševal, v Londonu pa so potekali pogovori, ki so vodili do mirne rešitve tržaškega vprašanja. Tudi nadaljnji pogovori z Grčijo in Turčijo so napredovali, le da je bil Balkanski pakt, ki je bil 9. avgusta 1954 s podpisom Blejskega sporazuma (t.j. vojaškega aneksa pakta) dokončno oblikovan, že ob podpisu nekako nepotreben, saj glavnega vzroka za njegov obstoj – nevarnosti vojne intervencije Sovjetske zveze (ali Bolgarije) – ni bilo več. Dne 5. oktobra je bil podpisan še Londonski memorandum, s katerim sta si Italija in Jugoslavija sporazumno razdelili STO. Ker so se tudi odnosi z vzhodnimi državami hitro izboljševali, Jugoslavija v Evropi ni več pomenila krizne točke in je lahko mirno razvijala odnose na evropskem kontinentu. Toda pogled jugoslovanske zunanje politike je že bil usmerjen drugam. Decembra 1954 je namreč Tito z delegacijo odpotoval v Indijo in sosednje države južne Azije in s tem začel prvo od številnih poti v dežele tretjega sveta.

Leta 1955 – opisano v poglavju »Prolog nesvrstanosti« – je že bila trasirana pot nove jugoslovanske zunanje politike in vloga Jugoslavije v odnosih med deželami tretjega sveta. Tudi odnosi z velesilami so se izboljševali. Z obiskom sovjetske državne delegacije in podpisom Beograjske deklaracije 2. junija 1955 so bili urejeni nadaljnji odnosi s Sovjetsko zvezo (ne pa tudi rešeni stari problemi kot lahko večkrat preberemo v različni literaturi). Istočasno so se zaostriili sovjetsko – kitajski odnosi, na drugi strani pa izboljšali jugoslovansko – kitajski in maja je v Beograd že prispel prvi kitajski ambasador. Zahod je svoj odnos do Jugoslavije gradil na načelu, da je Jugoslavijo potrebno jemati takšno kakršna je (komunistična) in da je vseeno bolje, da je nevtralna kot pa da je sovjetski satelit. Zato tudi poteze jugoslovanske zunanje politike, ki zahodu niso bile všeč (odmiranje Balkanskega pakta; podpora antikolonialnim gibanjem), niso mogle spodbuditi hujše zaostritve medsebojnih stikov. Da pa jugoslovanska zunanja politika ni predvidevala močnejše naslonitve na to ali ono stran, kažejo dogodki, ki so se zvrstili še istega meseca, ko je bila podpisana Beograjska deklaracija. V Beogradu so na t.i. »ambadorski konferenci« ambasadorji ZDA, Velike Britanije in Francije izrazili zadovoljstvo nad potekom jugoslovansko-sovjetskih pogovorov, prav tako pa sta bila junija 1955 v Jugoslaviji na obisku burmanski in indijski voditelj U Nu in Nehru. Jugoslavija je pokazala, da ne bo šla ne prvo, ne drugo, temveč tretjo pot.

V knjigi sledi še zapisek o avtorju dela, kazalo imen in kazalo vsebine, medtem ko je popis kratic uporabljenih arhivskih virov na začetku knjige. Pri kazalu imen malce moti neustrezna transkripcija ruskih priimkov. Če je hrvaško-srbska pisava priimkov Staljin, Maljenkov, Bulganjin itd. v tekstu še razumljiva, bi lahko pri kazalu imen navedli originalno obliko Stalin, Malenkov, Bulganin. Zaman pa bi v knjigi iskali seznam uporabljene literature. To je vsekakor pomanjkljivost, saj je vrednost citatov s tem močno zmanjšana. Če nas zanima nek konkreten podatek in pogledamo v citat ter npr. nekje ob koncu Bekičevega dela poleg imena pisca najdemo »op.cit.«, bi z listanjem in iskanjem prve navedbe dela porabili še kar precej časa, preden bi ugotovili, v kateri knjigi je avtor omenjeni podatek zasledil.

Pisec je bil pri pisanju dela zelo vesten in natančen. Jasno pa je, da se pri pisanju tako obsežnega dela sem in tja prikrade tudi drobna napaka, oziroma recimo raje lapsus, ki pa ga lahko bralec ob natančnem branju hitro razreši. Tako je npr. bralcu na 313. strani lahko takoj jasno, da bi moral biti kot mesec naveden studeni (= november) in ne listopad (= oktober), saj se pogovori, začeti 26. novembra pač ne nadaljujejo 27. oktobra temveč 27. novembra. Ali pa napaka na strani 590, ko je Bulganin pomotoma naveden kot številka ena v sovjetski hierarhiji namesto Malenkova, kar pa lahko bralec razreši še v istem odstavku, saj je navedeno, da se je Hruščov boril za pozicijo številka dva izza Malenkova. Včasih tudi ni jasno izražena misel in nas pusti avtor v dvomu, kaj je pravzaprav hotel povedati. Na 94. strani je Bekić pojasnjeval vzroke, zakaj je Sovjetska zveza podprla Severno Korejo in Kitajsko v nameri da bi začeli vojno proti Južni Koreji. Kaj je hotel avtor povedati s tem, ko je napisal, da se bo to dogajalo »ipak na tisoče kilometara od sovjetskih granica« ni jasno, saj je znano, da Sovjetska zveza meji na Korejo. Avtor je pred tem govoril o Jugoslaviji kot o zunanjepolitičnem problemu ZSSR številka ena in je morda hotel povedati, da se bo težišče njene pozornosti premestilo več tisoč kilometrov proč. Vsekakor pa je navedena formulacija stavka nesmiselna in nerazumljiva.

Seveda pa ti lapsusi v ničemer ne zmanjšujejo vrednost dela. Glede na obdobje, ki ga knjiga obravnava, je to vsekakor eno od temeljnih del za jugoslovansko povojno zgodovino. Čas, opisan v knjigi »Jugoslavija u hladnom ratu«, omejujeta začetek informbirojevskega spora in pa prihod sovjetske državne delegacije v Beograd leta 1955. O vsakem od teh dveh dogodkov posebej je bilo do sedaj napisanega bistveno več kot o času sedmih let, ki ta dva dogodka loči. In Bekićeva knjiga zapolnjuje to praznino. Avtorju lahko priznamo, da se je njegov trud izplačal, saj je knjiga ustrezen rezultat napornega dela. Bekićeva knjiga zato predstavlja obvezno čtivo vsem, ki bi želeli jugoslovansko povojno zgodovino čim bolj spoznati.

Aleš Gabrič